

DOKUMENTACJA KONSERWATORSKA

BADAŃ KONSERWATORSKICH ELEWACJI ORAZ SGRAFFITA

Z BUDYNKU PRZY UL. PARKOWEJ 1

W OLSZTYNIE

Autor badań i dokumentacji:
Anna Szymańska

Olsztyn, 2019 rok

**KONSERWACJA I RESTAURACJA
DZIEŁ SZTUKI**
mgr Anna Szymańska
ul. Stare Miasto 29/32 m. 9
10-026 Olsztyn, tel. 608 326 830
NIP 739-221-56-20, REGON 281431446

SPIS TREŚCI

WSTĘP

A. KARTA TYTUŁOWA

A.1 IDENTYFIKACJA OBIEKTU

A.2 DANE DOTYCZĄCE PRAC

A.3 CEL OPRACOWANIA

A.4 CZAS TRWANIA PRAC

A.5 PODSTAWA OPRACOWANIA

B. RYS HISTORYCZNY I SKRÓCONY OPIS OBIEKTU

C. WYNIKI BADAŃ NA OKREŚLENIE PIERWOTNEJ KOLORYSTYKI I STRATYGRAFII NAWARSTWIEŃ

D. ANALIZY FIZYKOCHemiczne

E. WNIOski KOŃCOWE

F. STAN ZACHOWANIA I PRZYCZYNY ZNISZCZEŃ

G. WNIOski I ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE

H. PROGRAMY PRAC KONSERWATORSKICH

A. WSTĘP

Karta tytułowa

A.1. Identyfikacja obiektu

- Rodzaj obiektu: budynek użyteczności publicznej
- Miejsce: Olsztyn, ul. Parkowa 1
- Czas powstania: 1909-10, odbudowa 1948-50

A.2 Dane dotyczące prac

- Zleceniodawca: Biuro Architektoniczne Jacek Strużyński ul. Dworcowa 45/60, 10-437 Olsztyn
- Wykonawca prac: Anna Szymańska
- Analizy fizykochemiczne: PKZLAB S.C. Elżbieta Orłowska, Dorota Sobkowiak
- Fotografie: Anna Szymańska
- Fotografie makroskopowe szlifów: Grzegorz Kumorowicz

A.3 Cel opracowania

Budynek przy ul. Parkowej 1 wpisano do rejestru zabytków województwa warmińsko-mazurskiego pod nr 4328 w dniu 04.11.1994 roku jako „pawilon wystawowy i restauracja, na terenie parku, ul. Parkowa 1, 1910”

Celem niniejszej pracy jest:

- przeprowadzenie badań konserwatorskich elewacji wraz z sgraffitem
- opracowanie programu prac konserwatorskich

A.4 Czas trwania prac

Luty-marzec 2019 roku

A.5 Podstawa opracowania

- oględziny obiektu
- prace badawczo-sondażowe
- analizy fizykochemiczne

B. RYS HISTORYCZNY I OPIS OBIEKTU

Budynek dawnej restauracji w Jakubowie powstał w latach 1909-10 w związku z organizowaną przez miasto w 1910 roku wystawą przemysłową, którą zlokalizowano w Jakubowie. Tak nazwano część należącego do miasta lasu usytuowanego po lewej stronie szosy dobromiejskiej, który przekształcono w park, popularny nie tylko wśród mieszkańców dawnego Olsztyna. Wszystkie budynki przeznaczone na pawilony wystawowe miały być wzniesione z drewna, wyjątek stanowiła nowa, główna restauracja, którą zlokalizowano na wzgórzu między starą restauracją a Jeziorem Mumel. Obiekt otrzymał urozmaiconą bryłę, spadziste dachy i smukłą wieżyczkę z hełmem obitym blachą. Wzdłuż frontu budynku wzniesiono otwarte, skierowane na stronę południowo – zachodnią (w kierunku jeziora) werandy. Na zboczu schodzącego ku jezioru wzgórza urządzono tarasy restauracyjne. W sąsiedztwie w 1910 roku wzniesiono pawilon muzyczny, ufundowany przez właściciela cegielni Maxa Liona. Park w Jakubowie oferował mieszkańcom i gościom wiele atrakcji. Latem działała wypożyczalnia łodzi na Łynie, korty tenisowe oraz tor wyścigów konnych. Zimą na jeziorze działało lodowisko oraz tor saneczkowy w lesie.

W czasie I wojny światowej restaurację przejęło wojsko, urządzając tu *Lazaret Ortopedyczny XX Korpusu Armijnego*. W sąsiedztwie powstały drewniane zabudowania, gdzie umieszczono sale dla rannych oraz warsztaty, w których przygotowywano protezy. Zmarłych pacjentów chowano na cmentarzu przy obecnej ul. Szarych Szeregów oraz za budynkami „Starego Jakubowa”, gdzie ulokowano cmentarz bohaterów bitwy pod Tannenbergiem.

Po zakończeniu I wojny światowej budynek przekształcano. W 1928 roku zagospodarowano południową część parku, wokół Stawu Browarnego wytyczono założenie pomnika plebiscytowego. W latach 30. rozebrano pawilon muzyczny. Budynek restauracji przez lata modernizowano, na zdjęciach z lat 30. widać przeszklone otwory werandy oraz przebudowany ryzalit, który przekształcono w taras z loggią.¹

¹ Historia dawnej restauracji na podstawie: R. Betkowski, Jakubowo Stare i Nowe w: *Debata* nr 2(17), luty 2009 http://www.debata.olsztyn.pl/images/debaty_pdf/Debata%2017.pdf

Ryc. 1. Budynek CEIK ok. 1910 roku. Źródło bildarchiv-ostpreussen.de

Budynek został spalony w 1945 roku. Odbudowano go w latach 1948-50 z przeznaczeniem na Dom Młodzieżowy (1950). W czerwcu 1950 roku zapadła decyzja Prezydium Miejskiej Rady Narodowej o przekazaniu go Okręgowej Radzie Związków Zawodowych, a 1 października 1951 roku otwarto Wojewódzki Dom Kultury i Oświaty Związków Zawodowych. W tej formie instytucja działała do 1956 roku, kiedy nieruchomość przekazano Wojewódzkiej Radzie Narodowej w Olsztynie. Instytucję przemianowano na Wojewódzki Dom Kultury, a w 1992 roku na Regionalny Ośrodek Kultury. W 2002 roku powołano Centrum Edukacji i Inicjatyw Kulturalnych już jako Instytucję Samorządu Województwa Warmińsko-Mazurskiego.

Budynek murowany, wzniesiony z cegły ceramicznej, otynkowany, dwukondygnacyjny, w znacznej części podpiwniczony. Nad częścią główną dach płaski, dwuspadowy kryty papą. Podczas odbudowy nieznacznie zmieniono rzut, znacząco zaś zmieniono i uproszczono bryłę. Najprawdopodobniej pierwotnie planowano odbudowę dwuspadowego, wysokiego dachu, jednak w trakcie prac koncepcja uległa zmianie. Dobudowano kondygnację o pełnej kubaturze, zyskując w ten sposób przestrzeń użytkową. Obecnie bryła jest dwukondygnacyjna z oknami piwnic w pasie cokołu. Od południa (od strony

Jeziora Mumel) zachowano ryzalit z wyjściem do parku. Po odbudowie miał on formę zbliżoną do tej z lat 30. XX w., z tarasem na piętrze. Po prawej (wschodniej) stronie ryzalitu zachowano duże otwory dawnej werandy. Po drugiej stronie (lewej, zachodniej) powstały dwie kondygnacje z otworami okiennymi jednakowej wielkości. W południowo-zachodnim narożniku (po lewej stronie ryzalitu od strony Jeziora Mumel) zachowano ślad dawnej rozbudowy – dwukondygnacyjną, nieco niższą przybudówkę, która łączy budynek z garażem. Na tej części budynku tynk ma nieco inną fakturę (drapanej cykliny), podobną jak na cokole.

W 1975 roku taras od strony jeziora zamknięto, a ścianę ryzalitu ozdobiono sgraffitem. Na ścianie szczytowej (południowo-wschodniej) widoczne jest połączenie powstałej ściany z istniejącą, zauważalna jest nieco inna faktura cyklinowanego tynku. Być może wtedy położono widoczną obecnie, różową powłokę malarską na niemalowane pierwotnie tynki.

Ryc. 2. Budynek najprawdopodobniej w latach 70. lub 80. XX w. Według informacji na stronie bildarchiv-ostpreussen.de zdjęcie miało powstać w 1966 roku, jednak bryła jest już po zabudowaniu tarasu, tak więc zdjęcie wykonano najwcześniej w połowie lat 70. XX w.

Za przeszkloną ścianą dawnego tarasu mieściła się pracownia plastyczna, która istniała już wcześniej w WDK. Przez 12 lat prowadził ją Eugeniusz Kochanowski, a później Aleksander Wydorski.²

W 1994 roku powstały podjazdy dla niepełnosprawnych, prowadzące do wejść w obu elewacjach, przy okazji rozbudowano ganek przy wejściu głównym oraz przebudowano schody przy wejściu od strony jeziora.

Według informacji zawartych w tzw. białej karcie³ twórcami **sgraffita** byli Eugeniusz Kochanowski, Henryk Oszczakiewicz i Maria Szymańska, czyli nieformalna grupa twórcza „KOS”, której nazwą artyści sygnowali tworzone w latach 60 sgraffita czy mozaiki. W 1975 roku grupa KOS już nie istniała, a Henryk Oszczakiewicz i Maria Szymańska działali jako duet, tworząc czasie m.in. dekoracje w auli i przedsionku LO 1, w siedzibie Orbisu oraz obecnym OBN-ie. Dolna część sgraffita jest obecnie zniszczona, a najprawdopodobniej tam była sygnatura autorów oraz data wykonania. Jeżeli więc data jest poprawna to autorami sgraffita musieli być Henryk Oszczakiewicz i Maria Szymańska.⁴

Stołarka okienna drewniana, pierwotnie (w 1950 roku) skrzynkowa, miejscami zachowana. Część okien, podobnie jak drzwi wejściowe wymieniono współcześnie na zespolone, wykonane z PCV.

---

² 60 lat Okręgu Olsztyńskiego Związku Polskich Artystów Plastyków 1946-2006, Olsztyn 2006, biogramy E. Kochanowskiego (s. 205) i A. Wydorskiego (s. 331)

³ Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa, Pawilon wystawowy i restauracja „Neu Jakobsberg” obecnie Dom Kultury, Jacek Strużyński, 1994, mps

⁴ Wątpliwości wynikają z przekazów rodzinnych Magdaleny Modrzyńskiej (córkę Henryka Oszczakiewicza) oraz autorki dokumentacji, bratanicy Marii Szymańskiej.

Fot. 1. Budynek CEiK przy ul. Parkowej 1 w Olsztynie. Elewacja frontowa (północno-wschodnia, widok od wschodu). Podjazd dla niepełnosprawnych dobudowano w 1994 roku, wtedy również przebudowano ganek wejściowy.

Fot. 2. Budynek CEiK przy ul. Parkowej 1 w Olsztynie. Elewacja frontowa (północno-wschodnia, widok od północy).

Fot. 3. Budynek CEiK przy ul. Parkowej 1 w Olsztynie. Elewacje południowo-zachodnia, od strony Jeziora Mumel oraz szczytowa, południowo-wschodnia. Szeroki podjazd dla niepełnosprawnych powstał w 1994 roku.

C. WYNIKI BADAŃ NA OKREŚLENIE PIERWOTNEJ KOLORYSTYKI I STRATYGRAFII NAWARSTWIEŃ

Ryc. 1. Elewacja frontowa (północno-wschodnia) oraz boczna (południowo-wschodnia). Na zdjęciu przedstawiono lokalizację odkrywek

Ryc. 2. Elewacja frontowa (północno-wschodnia, widok od północy). Na zdjęciu przedstawiono lokalizację odkrywek

Ryc. 3. Elewacja frontowa (południowo-zachodnia). Na zdjęciu przedstawiono lokalizację odkrywek

Fot. 4. Tablica upamiętniająca odbudowę sfinansowaną za Społecznego Funduszu Odbudowy Stolicy, umieszczona na ścianie bocznej, południowo-wschodniej budynku.

Fot. 5. Elewacja południowo-zachodnia, fragment z ryzalitem, który w 1975 roku ozdobiono sgraffitem. Pierwotnie do wejścia prowadziły schody dwubiegowe, jednokierunkowe. W 1994 roku zaprojektowano i wykonano podjazd oraz schody zespolone wachlarzowe dwustronne. Po lewej stronie wzdłuż jednej osi umieszczono szyb windy. Sgraffito jest obecnie znacznie uszkodzone, w dolnej części kompozycja jest nieczytelna, ubytki zamalowano powłoką z farby emulsyjnej w kolorze różowym. W 1994 roku dekoracja była jeszcze kompletna (co widać na zdjęciach umieszczonych w tzw. *Białej Karcie* z 1994 roku (por. przypis nr 1). Szablon do rekonstrukcji brakujących części kompozycji należy wykonać w oparciu o negatywy, które według informacji z *Karty ewidencyjnej zabytków architektury i budownictwa* (tzw. białej karty) przechowywane są w WUOZ w Olsztynie.

Fot. 6. Fragment elewacji frontowej, północno-wschodniej. Wejście główne do budynku. Ganek oraz widoczne w sąsiedztwie zagładzone tynki o drobnym uziarnieniu z jasnoróżową powłoką malarską pochodzą z czasu, kiedy dobudowano podjazd dla niepełnosprawnych. Oryginalne dla istniejącej obecnie formy budynku (a więc z czasu odbudowy z 1950 roku oraz rozbudowy z 1975 roku) są fakturalne, gruboziarniste tynki (tzw. cyklinowane), obecnie pokryte wtórną powłoką w kolorze ciemnoróżowym oraz fioletową na cokole.

Fot. 7. Ściana szczytowa, południowo-wschodnia. Podczas odbudowy w latach 1948-50 roku w tej części budynku pozostawiono taras. Zabudowano go w 1975 roku, w uzyskanej przestrzeni istniała pracownia malarska. Wyraźnie widać połączenie nieco inaczej zatartego tynku na granicy dawnego tarasu i głównej bryły budynku.

Fot. 8. Budynek od strony północno-zachodniej, w tej części prowadzono najwięcej remontów. Widoczne gruboziarniste tynki o dwóch fakturach – na bocznej ścianie głównej bryły budynku tynk fakturalny, analogiczny jak na ścianie frontowej. Na bocznej ścianie garażu tynk opracowany analogicznie do wyprawy położonej podczas zabudowy tarasu (fot. 7). Na pozostałych ścianach garażu tynk wymieniono na zagładzony, jasnoszary, niepomalowany.

Fot. 9. Narożna część budynku – przybudówka (zapewne ślad rozbudowy pierwotnego budynku, sprzed zniszczeń wojennych). Tynk cyklinowany na tej części zatarty odmiennie niż na obu elewacjach głównej bryły budynku. W górnej części, pod gzymsem podokapowym, widoczne naprawy, scalone powłoką malarską o innym odcieniu i walorze. Naprawy oraz tynk oryginalny uległy dalszej destrukcji, widoczne ubytki oraz spęcherzenia.

Fot. 10. Elewacja południowo-zachodnia (od strony Jeziora Mumel), narożnik południowy. Widoczne różnice w fakturze cyklinowanych tynków na elewacji głównej bryły budynku oraz na ścianach narożnej przybudówki. Jedynie na cokole tynki są opracowane podobnie. Na zdjęciu zaznaczono lokalizację odkrywek.

Fot. 11, 12. *Odkrywka nr 1* na narożniku przybudówki w północno-zachodniej części budynku. Fragmenty na ścianie południowo-zachodniej. Jedyną powłoką malarską jest warstwa w kolorze różowym. Tynk w tej części budynku (w sąsiedztwie północnego narożnika) jest silnie osłabiony, miejscami spiaszczony.

Fot. 13. *Odkrywka nr 1* – zdjęcie szlifu przekroju stratygraficznego (próbka pobrana ze ściany południowo-zachodniej).

Stratygrafia – odkrywka nr 1, próbka pobrana ze ściany południowo-zachodniej (fot. 10-13)

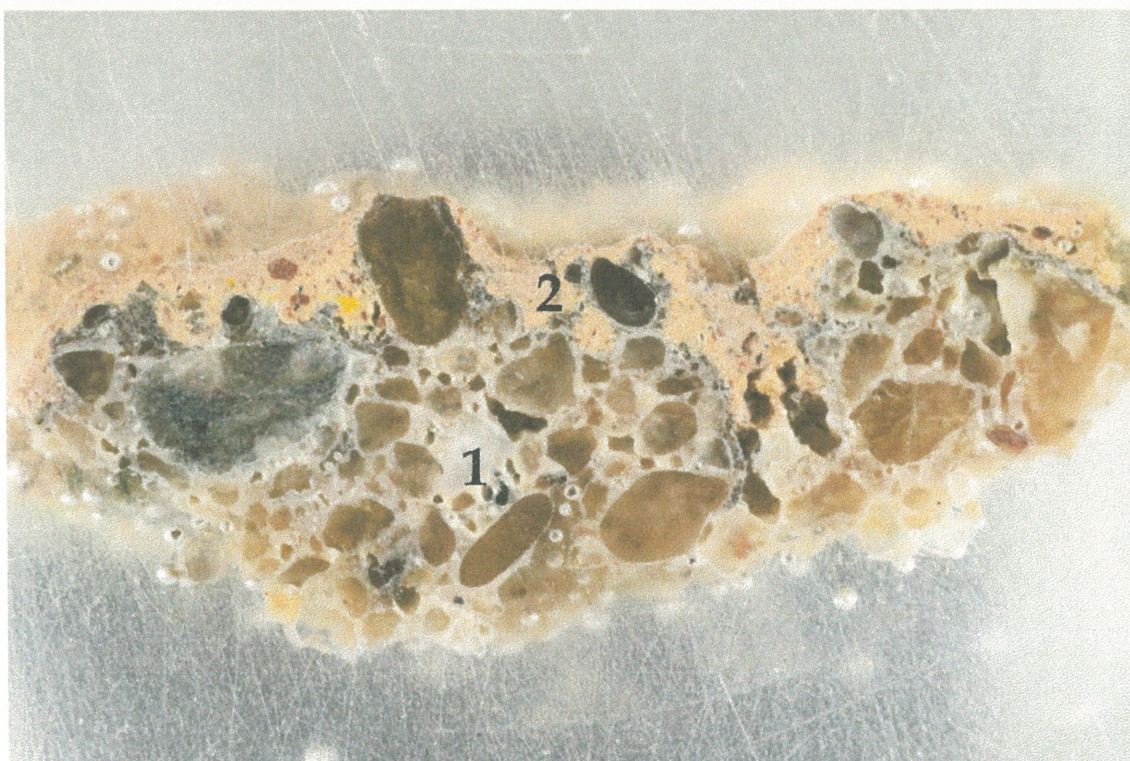
Warstwy technologiczne	Oznaczenie graficzne warstw	Warstwy chronologiczne	Datowanie	Określenie warstw	Grubość warstw
2		III	1975 (?)	różowa	
1		II	1948-50 lub 1975	tynk	
0		I	1910/1948-50	mur z cegły	

Fot. 14. *Odkrywka nr 1* na narożniku przybudówki w północno-zachodniej części budynku. Fragment na ścianie bocznej. Jediną powłoką malarską jest warstwa w kolorze różowym. Tynk jest osłabiony, spiaszczony, osypuje się pod wpływem lekkiego uderzenia.

Fot. 15. Odkrywka nr 1 – zdjęcie szlifu przekroju stratygraficznego (próbka pobrana ze ściany bocznej).

Stratygrafia – odkrywka nr 1, próbka pobrana ze ściany bocznej (fot. 10, 14-15)

Warstwy technologiczne	Oznaczenie graficzne warstw	Warstwy chronologiczne	Datowanie	Określenie warstw	Grubość warstw
2		III	1975 (?)	różowa	
1		II	1948-50 lub 1975	tynk	
0		I	1910/1948-50	mur z cegły	

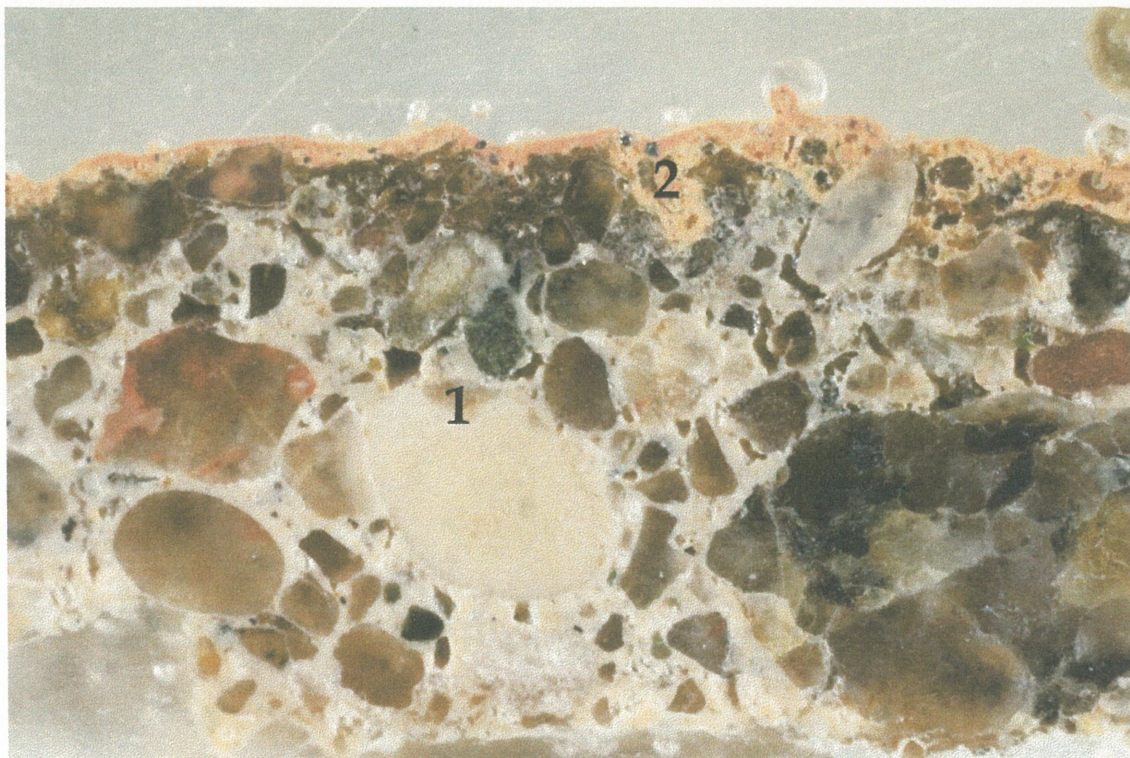

Fot. 16. *Odkrywka nr 1* na cokole bocznej ściany przybudówki w północno-zachodniej części budynku. Warstwa malarska w kolorze fioletowym jest późniejsza, położono ją w celu ukrycia ubytków i napraw, być może w 1994 roku podczas prac związanych z budową podjazdów. Pod spodem widoczna warstwa różowa, pokrywająca całą elewację budynku.

Fot. 17. *Odkrywka nr 2* na elewacji południowo-zachodniej, w sąsiedztwie narożnej przybudówki. Na ścianach głównego korpusu budynku tynki są zachowane lepiej niż na przybudówce. Mimo podobnej, gruboziarnistej struktury mają inaczej zatartą powierzchnię.

Fot. 18. Odkrywka nr 2 – zdjęcie szlifu przekroju stratygraficznego.

Stratygrafia – odkrywka nr 2, (fot. 10, 17-18)

Warstwy technologiczne	Oznaczenie graficzne warstw	Warstwy chronologiczne	Datowanie	Określenie warstw	Grubość warstw
2		III	1975 (?)	różowa	
1		II	1948-50	tynk	
0		I	1910/1948-50	mur z cegły	

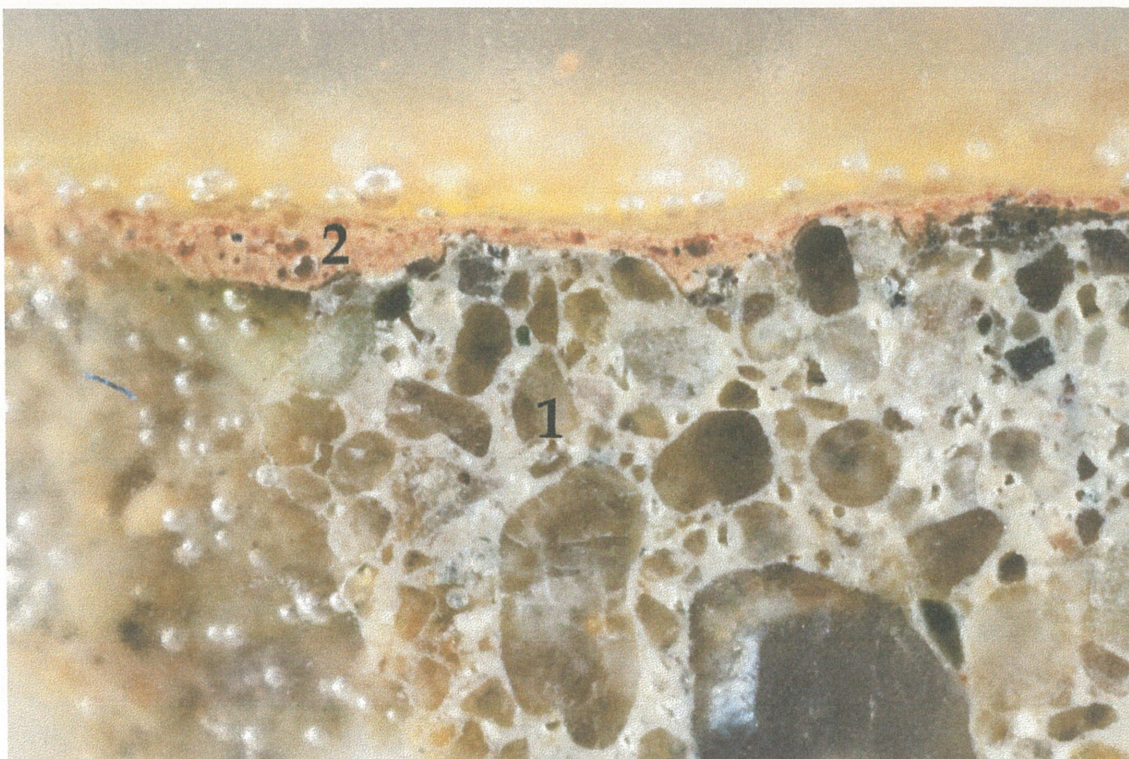
Fot. 19. *Odkrywka nr 3* na elewacji północno-wschodniej (frontowej) w sąsiedztwie lewego narożnika. Pod różową warstwą malarską, na fakturalnym tynku widoczne zbrudzenia, wskazujące na jego ekspozycję bez powłoki malarskiej.

Fot. 20. *Odkrywka nr 4* na elewacji frontowej po prawej stronie głównego wejścia do budynku. Na cyklinowanym tynku z grubym wypełniaczem widoczna jedna warstwa malarska w kolorze różowym.

Fot. 21. Odkrywka nr 4 – zdjęcie szlif przekroju stratygraficznego.

Stratygrafia – odkrywka nr 4, elewacja frontowa (północno-wschodnia), po prawej stronie wejścia (fot. 20-21)

Warstwy technologiczne	Oznaczenie graficzne warstw	Warstwy chronologiczne	Datowanie	Określenie warstw	Grubość warstw
2		III	1975 (?)	różowa	
1		II	1948-50	tynk	
0		I	1910/1948-50	mur z cegły	

Fot. 22. Elewacja północno-wschodnia, prawy narożnik. Spod spłukanej, różowej warstwy malarskiej widoczna faktura cyklinowanego tynku z grubym wypełniaczem.

Fot. 23. Fragment elewacji frontowej w sąsiedztwie *odkrywki nr 3* (przy lewym narożniku elewacji). Różową warstwą malarską „zamaskowano” prowizoryczne naprawy tynku. Na cokole naprawy pokryte powłoką w kolorze szarym.

Fot. 24. Fragment elewacji frontowej powyżej *odkrywki nr 3* (przy lewym narożniku). Różowa warstwa malarska łuszczy się, odsłaniając powierzchnię cyklinowanego tynku z grubym wypełniaczem.

Fot. 25. Sgraffito na ryzalicie w centralnej części elewacji południowo-zachodniej (od strony Jeziora Mumel). Polichromia powstała po zabudowaniu tarasu, co miało miejsce w 1975 roku. Ze względu na zniszczenie dolnej partii kompozycji nie zachowała się sygnatura, którą zapewne pozostawili twórcy. Według informacji od rodzin autorów⁵ byli to Henryk Oszczakiewicz i Maria Szymańska, ale nie grupa „KOS”, którą wspomniani artyści tworzyli z Eugeniuszem Kochanowskim w latach 60. W 1975 roku ich drogi twórcze już się rozeszły. Zniszczenia w dolnej partii kompozycji zamaskowano powłoką malarską w kolorze różowym. Forma schodów pochodzi z 1994 roku, z czasu budowy podjazdów oraz windy dla niepełnosprawnych.

⁵ Por. przypis 3 na s. 7.

Fot. 26. Fragment dolnej części sgraffita, widoczne ubytki, zniszczenia oraz wtórna, emulsyjna powłoka malarska w kolorze różowym.

Fot. 27. Fragment zniszczonej kompozycji sgraffita – strzałką zaznaczono leżącą pod spodem warstwę tynku w kolorze grafitowym.

Fot. 28. Fragment sgraffita. Dwubarwną kompozycję tworzą wapienne tynki w dwóch kolorach – brązowym oraz wierzchnim, naturalnym, niezabarwionym. Bezpośrednio na tynku położono warstwę szarej, wyrównującej wyprawy (1). Podczas analizy składu tynków okazało się, że pod wyprawą w kolorze brązowym (3) leży cementowo-wapienna wyprawa w kolorze grafitowym, zabarwiona czernią żelazową (2). Najprawdopodobniej jest to podkład, a jednocześnie dodatkowe wyrównanie powierzchni z zastosowaniem twardszego, cementowo-wapiennego tynku, który nie nadawał się do wycinania kompozycji. **W tym miejscu pobrano próbki do chemicznej analizy składu wypraw.**

Fot. 29. Zniszczenia sgraffita – zachowana górna część kompozycji na przeważającej powierzchni i jest spęcherzona. **Konieczne jest niezwłoczne podjęcie prac konserwatorskich i restauratorskich, które zapobiegą całkowitemu zniszczeniu dekoracji.**

Fot. 30. Dolna część sgraffita, po prawej stronie drzwi wejściowych. W miejscach ubytków widoczne zarysy kompozycji, pokryte wtórnymi powłokami malarskimi.

D. ANALIZY FIZYKOCHemiczne

PKZLAB SC

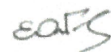
WYNIKI BADAŃ SKŁADU TYNKÓW ZE SGRAFFITA NA BUDYNKU PRZY ul. PARKOWEJ W OLSZTYNIE

Badania wykonały:

mgr Dorota Sobkowiak

mgr Elżbieta Orłowska

Toruń 2019

Badaniom przybliżonego składu poddano próbki tynków pochodzących ze sgraffita na budynku przy ulicy Parkowej w Olsztynie.

Próbka 1: zewnętrzna warstwa, tynk w kolorze naturalnym

Próbka 2: brązowy tynk - spodnia warstwa sgraffita z wierzchnią, cienką, brązową warstwą

1. Metodyka badań

Analizę zapraw wykonano metodą wytrawiania w roztworze kwasu solnego. Po zakończeniu reakcji oddzielono i ilościowo oznaczono część nierozpuszczalną w kwasie oraz określono masę frakcji przechodzącej przez sito o boku oczka 0,1 mm. Wypełniacz zapraw poddano badaniom w świetle odbitym mikroskopu stereoskopowego.

2. Wyniki badań

Opis makroskopowy zapraw, przebieg reakcji z HCl, stan materiału po zakończeniu reakcji przedstawia tabela 1, przybliżony, masowy skład zapraw podano w tabeli 2.

Tabela 1. Opis makroskopowy zapraw

numer próbki	opis makroskopowy	reakcja z 2M HCl		nasiąkliwość w wodzie w %z
		intensywność	stan zaprawy	
1	zaprawa barwy kremowej, krucha	bardzo intensywna z wydzieleniem CO ₂	rozpada się	15,6
2a	spodnia zaprawa barwy ciemnobrązowej, bardzo mocny	dość intensywna z wydzieleniem CO ₂	zachowuje kształt	8,0
2b	rozkruszona, wierzchnia zaprawa, grubości ok. 1,5 mm, barwy brązowej, krucha, słaba	bardzo intensywna z wydzieleniem CO ₂	rozpada się	*

* nie oznaczono ze względu na rozdrobnienie próbki

Tabela 2. Analiza składu masowego zapraw

nr próbki	spoiwo	% ilość części nie- rozpuszczalnych w HCl			% ilość węglików	stosunek spoiwa do wypełniacza	główny skład- nik wypełnia- cza	inne składniki
		razem	w tym					
			frakcja pelitowa	kruszywo kwarcowe				
1	wapienne	78,5	10,5	68,0	21,5	1:3,5	kwarc o różnej wielkości ziaren, słabo obtoczony	skalenie, glaukonit, niezidentyfi- kowane minerały ciemne (mało), okruchy ceramiczne
2a	cementowo- wapienne	81,5	12,5	69,0	18,5	1:3,5	kwarc o różnej wielkości ziaren i różnym stopniu obtoczenia	skalenie, glaukonit, niezidentyfi- kowane minerały ciemne, mate- riały ilaste, czerń żelazowa
2b	wapienne	79,0	16,0	63,0	21,0	1:3,5	kwarc drobno i średnioziarnisty, o różnym stopniu obtoczenia	skalenie, glaukonit, niezidentyfi- kowane minerały ciemne, bru- natny pigment żelazowy

Wierzchnie warstwy sgraffita (próbki 1 i 2b) to zaprawy wapienne z kruszywem piaszkowym w masowej proporcji spoiwa do wypełniacza około 1:3,5. W próbce 2b (grubości około 1,5 mm) kruszywo jest lepiej wyselekcjonowane, a zaprawę zabarwiono na kolor intensywnie brązowy brunatnym pigmentem żelazowym.

Zaprawy są słabe i kruche, o wysokiej wodochłonności - około 15%.

Spodni tynk sgraffita (próbka 2a) wykonano na spoiwie cementowo-wapiennym z nieodsiewanym piaskiem w masowej proporcji spoiwa do wypełniacza 1:3,5. Zaprawę zabarwiono pigmentem: czernią żelazową. Materiał jest bardzo mocny, o niższej nasiąkliwości w wodzie, wynoszącej 8,0%.

PKZLAB s.c.
 Elżbieta Orłowska
 Dorothea Sobkowicz
 87-100 Toruń, ul. Mickiewicza 45a/4
 NIP 9562316316

Toruń dnia 2019.03.15

E. WNIOSKI KOŃCOWE

Przedmiotem badań konserwatorskich był budynek przy ul. Parkowej 1 w Olsztynie. Historia budynku sięga 1910 roku, ale widoczna obecnie modernistyczna bryła jest efektem powojennej odbudowy, którą w 1975 roku wzbogacono sgraffitową dekoracją.

Elewację pokrywa gruboziarnisty, fakturalny cyklinowany tynk z wypełniaczem o grubości powyżej 5 mm, a więc dość typowy dla modernistycznej architektury, powstającej od końca lat 20. XX w.

Na ścianach budynku zauważyć można dwa rodzaje zatarcia tynku: na elewacji północno-wschodniej (frontowej) oraz południowo-wschodniej (od strony Jeziora Mumel) faktura zbliżona jest do „baranka” z dość równomiernie wyeksponowanym grubym wypełniaczem. Na ścianie szczytowej (południowo-wschodniej) – w miejscu zabudowy tarasu oraz na garażu i nieco niższej przybudówce w narożniku północno-zachodnim, jak również na przeważającej powierzchni cokołu, powierzchnia ma nieco inną fakturę. Uzyskano ją przez zdrapywanie zewnętrznej warstwy tynku narzędziem prowadzonym pionowo. Również tu wypełniacz osiąga grubość ponad 5 mm. Wszystkie powierzchnie cyklinowanego tynku, z wyjątkiem cokołu, pokrywa jedna powłoka malarska w kolorze różowym z elementami białymi pod oknami dolnej kondygnacji tarasu. Fioletowy kolor na cokole jest późniejszy, położony na warstwę różową w celu ukrycia ubytków i uszkodzeń. Od frontu cokół pokryto kolejną warstwą jasnoszarego tynku.

Pierwotnie elewacja nie była malowana, w zagłębieniach faktury widoczne są zabrudzenia. Powłoka malarska może pochodzić z 1975 roku, choć prawdopodobne jest również, że położono ją nieco później, ponieważ pokrywa także naprawy, gdzie dość nieudolnie naśladowano fakturę „cykliny” (fot. 23). Tynk na ścianach zabudowanego w 1975 roku tarasu jest opracowany sprawnie, co świadczy o wysokich umiejętnościach tynkarzy, tak więc te przypadkowe naprawy muszą pochodzić z lat późniejszych.

Sgraffito jest kompozycją dwubarwną, jednak w trakcie badań stwierdzono, że składa się z czterech warstw wyprawy. Na ceglach położono warstwę w kolorze naturalnym (być może jest to relikwyt wyprawy, która pokrywała ścianę dolnej kondygnacji tarasu przed zabudowaniem). Warstwę ciemną kompozycji, stanowią dwie barwione w masie warstwy tynku – ciemnoszara o spoiwie cementowo-wapiennym z dodatkiem czerni żelazowej, na której leży znacznie cieńsza, wapienna zabarwiona brązowym pigmentem żelazowym (zapewne umbrą paloną). Warstwę zewnętrzną, w której wycięto kompozycję stanowi tynk wapienny w kolorze

naturalnym. Grubszy tynk zabarwiony czernią żelazową mógł mieć za zadanie wyrównanie powierzchni, na co wskazuje dodatek cementu. Kompozycje sgraffitowe wycinano w tynkach wapiennych (co potwierdzają badania dekoracji sgraffitowych na elewacjach olsztyńskiego Starego Miasta).

F. STAN ZACHOWANIA I PRZYCZYNY ZNISZCZEŃ

W wielu miejscach elewacji widoczne są ubytki i uszkodzenia pokrywającego ją tynku. W największym stopniu zniszczona jest wyprawa w partii cokołu. Całą jego powierzchnię pokryto powłoką malarską w kolorze fioletowym, próbując w ten sposób zamaskować prowizoryczne naprawy. W miejscach ubytków, których nie uzupełniono powłoka malarska leży bezpośrednio na murze. Część zniszczeń mogła zostać spowodowana czy też pogłębiona przez dobudowany w 1994 roku podjazd (co widać przede wszystkim od strony południowo-zachodniej, od Jeziora Mumel).

W północnej części budynku (głównie w obrębie narożnej przybudówki, połączonej z garażem) zniszczenia widoczne są w sąsiedztwie rur spustowych w narożnikach oraz w górnych partiach ścian – pod gzymsem podokapowym oraz przy koronie muru. Część z nich naprawiono tynkiem o nieco inaczej zatartej powierzchni i scalono kolorystycznie powłoką malarską o jaśniejszym odcieniu różu. Część uzupełnień pozostawiono bez powłoki malarskiej.

W miejscach rozbudowy dawnego budynku, gdzie nowych ścian nie „przewiązano” z istniejącymi, widoczne są spękania (głównie na szczytowej ścianie południowo-wschodniej).

Silnie zniszczone jest sgraffito na ryzalicy elewacji południowo-zachodniej. Uszkodzona jest cała dolna część kompozycji do ok. 1/3 wysokości. Nie można wykluczyć, że na tak zły stan zachowania wpłynęła zmiana w sąsiedztwie wejścia, przeprowadzona przy okazji budowy podjazdu dla niepełnosprawnych. Na zdjęciach z 1994 roku, wykonanych w trakcie budowy podjazdów, sgraffito jest jeszcze kompletne (ryc. 4-6, s. 45-46). Od tego czasu w dolnych partiach powstały obszerne ubytki tynku, a zachowane powyżej wyprawy są odwarstwione od ściany i wymagają niezwłocznego podjęcia ratunkowych prac konserwatorskich. Ubytki w dolnej części dekoracji przykryto emulsyjną powłoką malarską w kolorze jasnoróżowym. W wyższych partiach kompozycji widoczne są rozwarstwiania i ubytki zewnętrznego, naturalnego w kolorze tynku.

Fot. 31. Fragment cokołu w elewacji szczytowej, południowo-wschodniej, widoczne naprawy oraz zniszczenia zamaskowane powłoką malarską w kolorze fioletowym.

ot. 32. Fragment cokołu w elewacji południowo-zachodniej, po lewej stronie ryzalitu. Widoczne naprawy oraz zniszczenia zamaskowane powłoką malarską w kolorze fioletowym.

Fot. 33. Narożnik północno-zachodni – zniszczenia w sąsiedztwie rury spustowej.

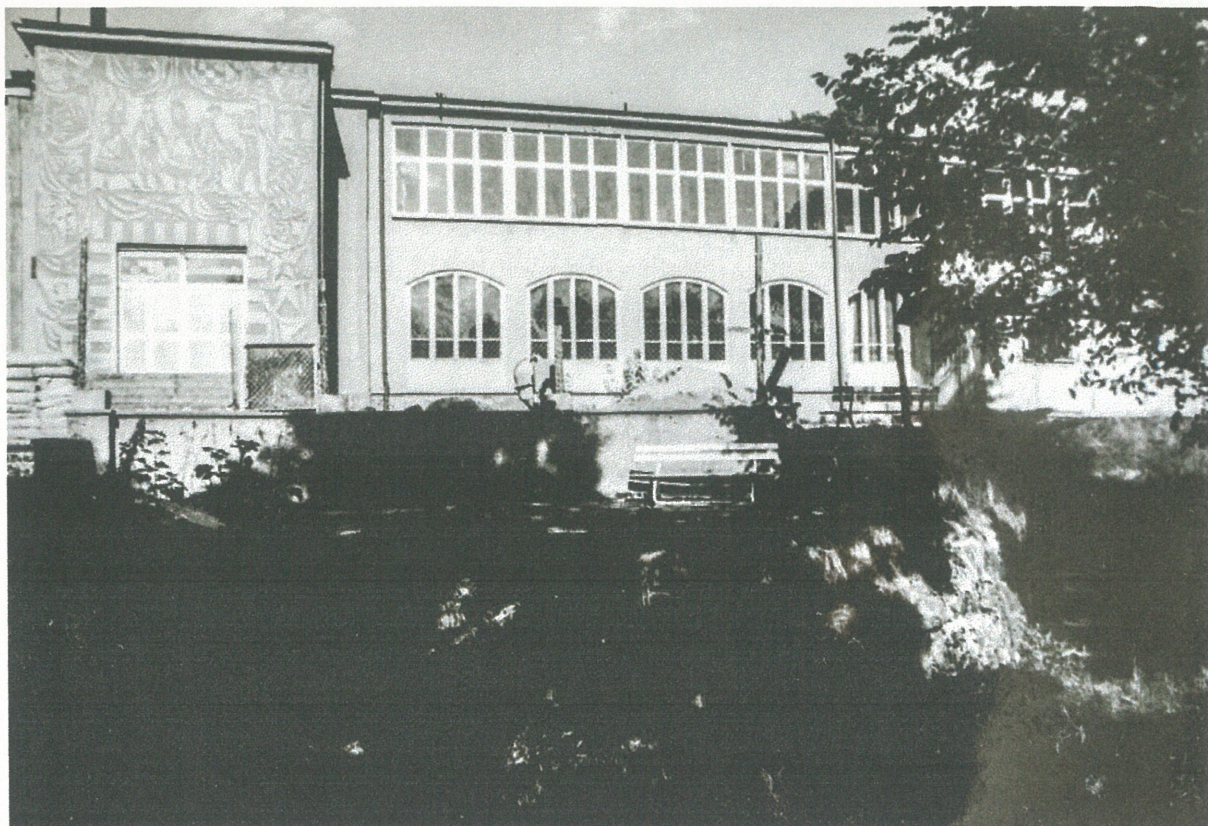

W *Karcie ewidencyjnej zabytków architektury i budownictwa* z 1994 roku znajdują się fotografie budynku z niezniszczonym jeszcze sgraffitem, jednak odbitki niewielkiego formatu są mało czytelne. Według informacji zawartej w karcie autor przekazał negatyw do WUOZ. Obecnie znajduje się on w Delegaturze WUOZ w Elku⁶. Przed przystąpieniem do prac konserwatorskich i restauratorskich konieczne jest znalezienie i zeskanowanie negatywu, co umożliwi uzyskanie powiększenia, niezbędnego do wykonania wiernej rekonstrukcji kompozycji.

⁶ Według informacji z WUOZ w Olsztynie.

Ryc. 4-6. Skany fotografii Jacka Strużyńskiego z 1994 roku z Karty ewidencyjnej zabytków architektury i budownictwa, Pawilon wystawowy i restauracja „Neu Jakobsberg” obecnie Dom Kultury, Jacek Strużyński, 1994.

Ryc. 7. Skan fotografii pamiątkowej z 1982 roku z widocznymi fragmentami dolnych, obecnie zniszczonych partii sgraffita. Zdjęcie udostępnione przez p. Ryszarda Serowika.

G. WNIOSKI I ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE

Najpilniejszych, ratunkowych prac konserwatorskich, wymaga sgraffito. Prace zabezpieczające powinny zostać przeprowadzone niezwłocznie, ponieważ istnieje ryzyko dalszej destrukcji, a nawet całkowitego ziszczenia polichromii.

Elewację budynku zniekształcają zniszczenia oraz niewłaściwie prowadzone remonty. Konieczne jest usunięcie przyczyn destrukcji, a więc przede wszystkim nieszczelności rynien, rur spustowych oraz obróbek blacharskich. Efektem prac konserwatorsko-restauratorskich powinno być przywrócenie budynkowi walorów estetycznych z czasu odbudowy z uwzględnieniem prac przeprowadzonych w 1975 roku, czyli zabudową tarasu i wykonaniem sgraffitowej dekoracji.

Zachowana stolarka okienna, pochodząca z 1950 roku jest w złym stanie technicznym, okna wymienione współcześnie nie zawsze zgadzają się z pierwotnymi podziałami. Podczas prac konserwatorskich i remontowych budynku należy wymienić stolarkę na jednorodną drewnianą, zespoloną o podziałach analogicznych do okien z 1950 roku, a w przypadku

zabudowy tarasu – 1975. Należy zaprojektować nowe drzwi o formie harmonizującej z modernistyczną bryłą budynku.

H. PROGRAMY PRAC KONSERWATORSKICH

ELEWACJE

1. Usunięcie wszystkich wtórnych łat i uzupełnień oraz spęcherzonych i spiaszczonych fragmentów tynku oryginalnego.
2. Oczyszczenie dobrze zachowanych powierzchni tynku oryginalnego oraz gzymsu podokapowego z wtórnej powłoki malarskiej – metoda strumieniowo-ścierna lub chemiczna.
3. Dezynfekcja miejsc porażonych mikrobiologicznie (w miarę potrzeby).
4. Naprawa i uzupełnienie ubytków zachowanego gzymsu podokapowego z zastosowaniem materiałów do wykonywania profili ciągnionych, np. Kabe Kombi Stone, Kabe Kombi Finisz G5, Baunit Stuccoco Grobzug FG 88 oraz Baunit Stuccoco Feinzug FF 89 lub równoważnych.
5. Uzupełnienie ubytków tynku cyklinowanego z zastosowaniem gotowej zaprawy Mineralit Restauro MTC firmy Kabe. Odcień tynku oraz sposób zatarcia należy dobrać na podstawie prób w oparciu o zachowane fragmenty tynku oryginalnego.
6. Położenie powłoki malarskiej na cyklinowane tynki w kolorze zbliżonym do odcienia naturalnej wyprawy z zastosowaniem farby na bazie spoiwa krzemowego. W celu uzyskania efektu zbliżonego do niemalowanego tynku proponuje się położenie laserunku (spatynowanie). Kolor należy dobrać do oczyszczonego fragmentu oryginalnego tynku.

Wprawdzie pierwotnie cyklinowany tynk nie był malowany, jednak całkowite usunięcie powłoki malarskiej może się okazać niemożliwe. Dodatkowo nowe, niezniszczone malowaniem tynki będą odbiegać kolorem od pierwotnych. Powłoka malarska scali i ujednolici powierzchnię elewacji.

7. Scalenie kolorystyczne powierzchni detalu z zastosowaniem farb na bazie spoiwa krzemianowego w kolorze naturalnej wyprawy. Kolor należy dobrać do oczyszczonego fragmentu oryginalnego.
8. Dobudowany później ganek wejściowy oraz otaczające go wtórne, zagładzone tynki należy opracować tynkiem oraz pokryć powłoką malarską analogiczną do gzymsu podokapowego.

SGRAFFITO

1. Zabezpieczenie krawędzi ubytków opaskami z zaprawy wapienno-piaskowej.
2. Konsolidacja rozwarstwień i spęcherzeń z zastosowaniem preparatów na bazie modyfikowanej zaprawy wapiennej, np. Ledan TB 1, produktów z linii PLM lub materiałów równoważnych. Ewentualne stemplowanie konsolidowanych spęcherzeń.
3. Oczyszczenie dolnych partii sgraffita z wtórnych powłok malarskich – mechaniczne, za pomocą skalpeli.
4. Oczyszczenie powierzchni z zabrudzeń przy użyciu gumek o odpowiedniej twardości (chlebowych, ołówkowych itp.).
5. Ewentualna dezynfekcja i usunięcie glonów (w miarę potrzeby).
6. Wzmocnienie strukturalne tynku z zastosowaniem preparatów na bazie estrów kwasu krzemowego (np. KSE firmy Remmers, Keim Silex-OH lub równoważnych).
7. Wykonanie szablonu brakujących elementów kompozycji w oparciu o przekazy ikonograficzne (negatywy z Archiwum WUOZ).
8. Położenie warstw tynku podkładowego – naturalnego oraz grafitowego (zabarwionego czernią żelazową)
9. Położenie warstw tynku składających się na kompozycję sgraffita – ciemnobrązowego (z dodatkiem umbry palonej) oraz naturalnego. Odcienie i właściwe proporcje pigmentów należy dobrać w oparciu o wykonane próby.
10. Wycięcie brakujących fragmentów kompozycji.
11. Ewentualne zabezpieczenie powierzchni sgraffita preparatem hydrofobizującym.